

Добровольська Л.П. Теоретико-методологічні засади дослідження духовного світу особистості / Л.П. Добровольська, І.С. Третьякова // Духовний світ особистості майбутнього педагога в умовах екологізації культурно-освітнього простору: Монографія / [Добровольська Л.П., Третьякова І.С., Федорова О.В. та ін., за заг. ред. Зарицької В.В.] – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – 188 с. – С.6-22.

Лариса Добровольська, Ірина Третьякова

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ

Зростаюча душа, досягнувши відомої духовної сили і знання істини, виховуватиме себе в переконанні того, що радість володіння лежить не в захопленні, а в тому, щоб віддавати.

Анні Безант

Сьогодні науковців різних галузей та течій об'єднує спільне прагнення все глибше досліджувати процеси та умови формування морально-духовної особистості майбутнього фахівця на засадах сучасних педагогічних підходів. Слід зазначити, що питанням розвитку духовності та формування духовного світу особистості під час професійної підготовки педагога у ВНЗ велике значення надають сучасна педагогіка та психологія. Особливо значущою вона постає в онтологічному плані, оскільки духовність є одним із найголовніших аспектів становлення особистості вчителя як гаранта майбутнього нового покоління української нації.

Загальне духовне оновлення сучасного суспільства неможливе без відповідних зрушень як в освітньої галузі, так і в державі в цілому. Отже сучасна освіта, особливо вища, повинна здійснювати найвагоміший вплив на формування та всебічний розвиток особистості майбутнього фахівця. Що стосується майбутніх вчителів загальноосвітніх закладів нашої країни, то на жаль, під час їх професійної підготовки у ВНЗ більша увага як освітніх програм, так і професійні дії викладачів, спрямовані на якість та кількість засвоєних ними знань, вмінь та навичок, а не на їх професійне та особистісне зростання. Таким чином, традиційна система освіти, яка вже вижила себе у більшості країнах, досі є найбільш розповсюдженою в Україні. Головним її недоліком в порівнянні з інноваційними технологіями та в умовах європейської інтеграції є недостатня увага, яка приділяється проблемам їх особистісного та духовного розвитку. В цьому контексті слід зазначити, що вчитель, перш за все, повинен являти собою взірць для наслідування, адже саме він буде закладати потенціал майбутнього духовного розвитку наших нащадків та визначати майбутній шлях нової генерації українського народу.

Отже, проблема духовного розвитку особистості майбутнього педагога в умовах оновлення сучасної системи освіти та загальної кризи, кота сколихнула всі верстви населення і торкнулася усіх сфер життя є надзвичайно гострою та актуальною, оскільки саме від рівню духовного розвитку майбутнього фахівця залежить й рівень духовного розвитку підростаючого покоління й нашої нації в цілому.

Сучасна наука має велику кількість наукових підходів щодо визначення та вивчення проблем духовного розвитку особистості. Так, Г.О. Балл, О.І. Даниленко, М.В. Данилов, Л.Н. Смирнова, Л.Г. Федотова, М.І. Шапир досліджували феномен духовної культури. С.С. Андрєєв, З.Г. Залевська, Г.В.Кузнецова, Д.О. Леонтьєв, О.В. Парамонова, В.В. Шпаковський, В.Я. Ядов досліджували духовні цінності особистості. Психологічний аналіз проблеми духовності здійснили М.Й. Боришевський, О.В. Киричук, Є.О. Помиткін, В.А. Пономаренко, М.В. Савчин. Широкий аналіз духовного світу особистості здійснили Ж.А. Кузмічова, Н. Ріпа, А.А. Сейдаліна, В. Слісаренко. Цікавий аналіз духовного розвитку особистості здійснили представники гуманістичної психології К. Роджерс, Г. Олпорт, А. Маслоу, Р. Мей.

І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, З.С. Карпенко, О.П. Колісник, В.П. Москалець розглядають духовність як феномен, стрижнем якого є певна система цінностей людини.

Підкреслювали важливість духовності в становленні, функціонуванні і розвитку особистості дослідники Б.С. Братусь, В.П. Зинченко, Ф.Є. Василюк, В.І. Слободчиков. Видатні вітчизняні науковці І.Д. Бех, П.П. Блонський, І.А. Зязюн, Г.С. Костюк, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський досліджували проблеми духовного виховання підростаючого покоління в системі позанавчальної діяльності. А. Адлер, В.Х. Артюнов, А.Ц. Гармаєв, С. Гроф, А.О. Зоткин, О.І. Климишин, О.В. Киричук, Н.А. Коваль, А.С. Легай, М.М. Моргунов, Г.С. Мурніна, О.М. Олексюк, Є.О. Помиткін, Г. Райх, К. Роджерс, О.М. Семашко, В.В. Сивков досліджували особливості та проблеми духовного розвитку особистості.

Проблема духовного світу та духовності взагалі цікавила мислителів ще з часів античності. Філософи тієї епохи традиційно вбачали в духовності поєднання пізнавальних, моральних й естетичних ознак особистості, що мали вираження через Істину, Добро й Красу. Саме так визначали духовність не лише відомі мислителі античності (Аристотель, Демокріт, Платон), а й Г. Гегель, М.О. Бердяєв, В.В. Зеньковський, І.О. Ільїн, В.С. Соловйов та інші.

Вивченню духовної сфери особистості присвячено багато наукових праць видатних зарубіжних та вітчизняних філософів. Так дослідженню внутрішнього духовного світу людини присвячені наукові доробки І. Канта, Е. Фромма, К. Юнга, Г.С. Сковороди, П.Д. Юркевича, В.С. Соловйова, С.Л. Франка та ін. Відомими науковцями Л.П. Буєвою, С.Б. Кримським, М.С. Каганом, П.В. Симоновим, О.К. Уледовим, С.В. Пролєєвим, В.Г. Федотовою духовність аналізується як характеристика внутрішнього суб'єктивного людського світу, особистісного духовного світу. Водночас вчені зазначають, що духовність не може існувати та розвиватися за межами розуму, раціонального та культурного мислення, взагалі пізнавальної діяльності, але й лише до них ці духовність не може зводитися. Духовність – це джерело, яке постійно потребує того, щоб його відкривали і докладали великих зусиль не лише для його збереження, а й постійного розвитку.

На нашу думку, цікавими роздумами з приводу цієї проблеми є уявлення представників філософії екзистенціалізму А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс. Вони пов'язували реалізацію духовного ідеалу особистості зі свободою. В. Франкл зазначав, що свобода людини міститься в її здібності підійматися над власною обумовленістю. Саме духовна особистість приймає рішення про духовний характер, вирішуючи сама за себе, людина формує свою долю й себе як особистість.

М.О. Бердяєв розумів духовність як найвищу якість, цінність, найвище досягнення в людині. Він підкреслював, що саме завдяки духовності людина змінює, відтворює, просвітлює природний та історичний світ. Духовна людина не боїться взяти на себе відповідальність не тільки за свою долю і за долю своїх близьких, але й за долю свого народу, людства, всього світу. Філософ наголошував, що найвищою метою життя є не економічна, не соціальна, а саме духовна. Духовність є метою і досягненням самої людини, тобто результатом її певних цілеспрямованих зусиль [3, с. 319].

С.Л. Франк під духовністю розумів «внутрішнє життя, зв'язок людських глибин з надприродним початком» [15, с. 80-98]. Вчений, розглядаючи духовність як у контексті індивідуального розвитку людини, так й у площині розвитку людства, підкреслював, що найвища духовність притаманна християнству, яке у символічній формі узагальнює загальнолюдські духовні цінності.

Здійснюючи теоретико-методологічний аналіз проблеми дослідження духовного світу особистості слід звернутися до праць О. Акименко. Він зазначав що майже всі існуючі напрямки вивчення духовності людини в різних наукових школах можна умовно поділити на 6 напрямків –філософсько-релігійний, культурологічний, космічний, психолого-педагогічний, соціально-психологічний, психологічний [5, с. 48-49].

До найбільш масштабного напряму слід віднести філософсько-релігійний. Варто зазначити, що тривалий час духовність ототожнювали більш всього з релігійністю, а витоки

цього ідуть із системи виховання, що мала місце в минулому, коли моральні норми і принципи були нерозривно пов'язані з вивченням релігійних основ, «Закону Божого» [13, с.22].

Поняття духовності доволі часто пов'язують із властивостями інтелектуальної сфери людини, зокрема, з мудрістю та кмітливістю. В цьому аспекті слід звернутися до сучасної психології, яка до інтелектуальної сфери особистості відносить так процеси, як сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уява. Духовність людини, безперечно, позначається на особливостях її сприйняття, спрямованості мислення, але не вичерпується впливом, лише на ці процеси. Історія духовного становлення людства налічує чимале геніальних інтелектуально обдарованих особистостей, мудреців, філософів. Однак високий інтелект може використовуватися з егоїстичною, злочинною метою [13, с.23].

Нерідко духовність ставили поряд з естетичними якостями особистості, її жаданням прекрасного, естетичного й потягом до мистецтва. Сам термін «мистецтво» має своє походження від «містерій» (театральні дійства), котрі ще в часи творіння Орфея та Піфагора демонстрували всесвітньо відомі міфи про людську душу та Богів. Головним призначенням містерії було залучення до розуміння та переживання їх учасників космічної драми, в якій відображалася загибель та відродження людської душі. Містерії повинні були активізувати у своїх глядачів самосвідомість, героїзм, відвагу, мужність та інші чесноти.

Здійснюючи оцінку вже сучасного мистецтва з позиції духовного впливу на людину, слід зазначити, що, нажаль, далеко не всі твори (особливо останні течії в графіті, живопису, скульптурі, театрального та кіномистецтва тощо) повертають людину обличчям до гуманізму, пробуджують в неї естетичні та пізнавальні інтереси і викликають в неї потребу у пізнанні істини. Але якщо на це подивитися з іншого куту, то саме духовність в сучасному світі й може врятувати мистецтво від тієї деградації та ціннісного спустошення, які, нажаль, популяризуються у світі. Дійсно, лише духовність може надати естетичним нахилам особистості спрямованості до гуманності та емпатії, а наявність сформованого естетизму у особистості є фундаментальною основою її духовного розвитку та особистісного зростання.

Також поняття духовності представники філософсько-релігійного напрямку доволі часто ототожнюють з моральністю людини. Таке ототожнення не викликає здивування та цілком зрозуміле, адже вчинки високодуховної людини, як і особистості, що є морально розвиненою, мають в першу чергу гуманістичну спрямованість. Однак мотиви дій, вчинків та поведінки людей можуть мати істотні відмінності: особистість, яку характеризують як морально розвинену, в основному керується нормами, законами, правилами, настановами та принципами моралі, які прийняті у певній соціальній групі, тоді як людина, котру називаються духовно розвиненою, свою діяльність підпорядковує найвищими духовними законами, совісті, справедливості та милосерддю [13, с. 24]

Поняття духовності близьке за своїм значенням й до понять праведності та святості. Під праведністю розуміють здатність жити за законами совісті, простоти й відвертості, дотримання людиною загальнолюдських принципів існування. Поняттям святості ж позначають більш високий ступінь духовної самореалізації, коли людина свідомо присвячує свою долю служінню Богу, людям і перетворює власне життя на духовний подвиг.

Поняття святість є релігійним: канонізація (визнання людини святою) відбувається у деяких релігіях ще під час життя, а у християнській традиції після смерті людини. В давні часи, коли святий або праведник оселявся біля помешкання людей, це сприймалося як добра звістка, бо святість цієї людини осявала оточуючих, а її проповіді чи настанови змінювали світогляд і долю багатьох людей. Святість та праведність досягається шляхом духовного сходження, постійного самовдосконалення: особистості. На цьому шляху праведність попереднім етапом за яким слідує етап духовної самореалізації, щ позначається святістю людини [13, с. 25].

Нарешті, ряд авторів пов'язують духовність особистості з героїзмом, здатністю до самопожертви, прагненням до захисту людей, природи. Сучасна дослідниця Н.Б. Бабій зазначає, що духовність особистості може виявлятися у багатьох аспектах, зокрема, у почутті

любові до своєї Батьківщини, зацікавленні її долею, відстоюванні незалежності, збереженні самобутності тощо. На думку вченої, лише духовно багаті, свідомі громадяни, які є дієздатними та відповідальними, небайдужими до сучасного та майбутнього своєї країни, обізнаними в питаннях її історії, які вшановують її культурну спадщину, переймаються інтересами та статусом на світовій арені зможуть забезпечити високий рівень різнобічного розвитку своєї держави, стабілізувати її економічну, політичну ситуацію, гарантувати прийдешнім поколінням достойне життя на своїй рідній землі [2, с. 35].

Але, слід звернути увагу на те, що духовність особистості не може зводиться лише до релігійності, інтелектуальності, естетизму, моральності, природності, праведності та святості або героїзму, адже вона є окремим предметом дослідження. Духовність інтегрує в собі найвищий потенціал усіх складових духовної сфери особистості в її ідеали, цінності та життєві смисли. Аналіз означених понять, до яких дуже часто зводять духовність, дозволяє нам виокремити ряд деяких критеріїв, що можна віднести до духовно розвиненої особистості. Ці критерії вперш за все пов'язується зі спрямованістю особистості і акумулюють наступні спрямованості: гуманістичну, естетичну, екологічну, пізнавальну та спрямованість на самопізнання, самовдосконалення, самотворення та духовну самореалізацію. Тут слід підкреслити, що духовна спрямованість кожної особистості є своєрідним вектором її стратегічного розвитку.

Актуалізація духовного ідеалу людини – багатоаспектна й важлива проблема, дослідженням якої займалися вчені в різних галузях науки: філософії, педагогіці, соціології, психології тощо. Проблема формування духовного ідеалу людини і взаємопов'язані з ним етичні феномени усвідомлювалися багатьма філософськими теоріями. У вченні І. Канта про категоричний імператив говориться, що в основі його лежить ідеал нічим не забрудненої людської гідності.

Сучасний науковець Цибенко Л.Б. зазначає, що духовність – домінування у людини духовно-моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними. Критерії духовного світу суспільного життя – оцінки цінності, переконання, ідеали, цілі, норми поведінки, орієнтири та інші регулятивні компоненти людської діяльності – завжди підпорядковані суспільним соціальним, національним, історичним вимогам часу та простору. Вони підпорядковані тимчасовості нашого перебування у світі реальності. Зрозуміло, що при зміні соціальних формацій відбувається переоцінки критеріїв духовного життя [16, с. 358].

На думку П.В. Симонова, духовність виражає якість особистості, що становить собою соціальну цінність, потребу в пізнанні, у прагненні до добра, співпереживання. М. Пирогов визначає духовності через аксіологічні виміри. Він розуміє духовність як стан «відкриття», «спрямування», розгортання, «таємничого джерела» - духу, як поєднання людини з вічними, святими, чистими, високими божественними істинами на основі натхнення (самотворчості). За визначенням І. Огієнка, виховним ідеалом українського суспільства є національно свідомо, вільна, всебічно розвинена й освічена особистість. І. Огієнко стверджував, щоб бути духовно і морально вихованою людиною, не обов'язково бути християнином: кожна з релігій пропагує чистоту людської свідомості, а люди обирають вже свій власний шлях, тому що душа – це внутрішній образ ідеалів добра, патріотизму, соціальної гармонії – всього того, чим живе людина [10, с. 24].

В межах аналізу духовності особистості слід звернутися й до думки Ш.О. Амонашвілі, який зазначає, що «поняття «дух», «душа» та «духовність» входять у педагогічний простір, традиційно пов'язуючи духовність з об'єднанням трьох основних цінностей людського буття (істини, добра, краси), відповідно виділяючи три сфери духовної діяльності – пізнання, мистецтво, мораль» [1, с. 103]. Вчений підкреслює, що духовність пов'язана передусім з характеристиками свідомості особистості та тісно пов'язана із самовдосконаленням людини, її здатністю керувати власним життям.

Здійснюючи теоретико-методологічний аналіз проблеми духовного розвитку особистості неможна пройти осторонь праць відомих українських педагогів – В.О. Сухомлинського та К.Д. Ушинського. Так, завдяки В.О. Сухомлинського в систему

виховання було уведено духовності. Він підкреслював, що регулятивним механізмом відповідальності, а якщо більш точно - то самовідповідальності, особливо у дітей старшого шкільного віку, виступають совість та почуття обов'язку.

В.О. Сухомлинський, після апробування власної авторської системи формування особистості, довів, що совість та докори сумління виховання слугують саме тим регулятором, який допомагає розвинути у нього оптимістичного світосприйняття та забезпечують розуміння істини, добра і краси як основи усіх загальнолюдських цінностей. Це, у свою чергу, застерігає старшокласників від можливості прояву у них неадекватних дій, вчинків та поведінки, які б спрямовувалися не лише проти конкретної людини, а й проти всього живого. Педагог підкреслював, що мірою відповідальності особистості в таких умовах завжди виступає її духовність.

К.Д. Ушинський розрізняв «душевні» і «духовні» психічні процеси. Під душевними процеси вчений розумів елементарні психічні явища, загальні для людини і тварини, а під духовними – вищого порядку, які пов'язані з моральними, правовими, естетичними, ідеологічними та іншими утвореннями, притаманними лише людині [8, с. 18].

Слід зазначити, що розгляд духовності не може обмежуватися лише філософсько-педагогічними підходами. У деяких психологічних джерелах духовність трактується як особистісна якість, в інших – як певна риса.

Моральність, культурне буття, проникливе ставлення до віри і віросповідання, милосердя, доброта, турбота про розвиток мови і народних звичаїв – ось неповний перелік понять, які органічно пов'язані з духовністю. В останні роки – роки відродження нації – постійно йдеться про духовність, духовну культуру, духовний світ людини, духовну освіту. В певних контекстах ці слова мають значення, пов'язане з релігіями, але у більшості випадків – значення, пов'язане з внутрішньою суттю людини, її моральною культурою, освіченістю [11, с. 101].

М.Й. Боришевський розглядав духовність як багатовимірну систему утворень у свідомості та самосвідомості людини, в яких віддзеркалюються її найбільш актуальні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності і до себе самого як соціального індивіда. Духовність – це втілення моральності у реальному контексті життєдіяльності особистості як носія високих гуманних чеснот [6, с. 409].

Кульчицька Є.І. підкреслює, що духовність як психологічне явище виявляється в процесі взаємодії людини з навколишнім світом: це спрямованість інтересів, здібність до пізнання, засвоєння і створення духовних цінностей. Згідно з думкою Г.Шевченко, «духовність – це властивість людини, яка дозволяє на культурно-цивілізованому, еколого-моральному рівнях сприймати світ і ставитися до нього на основі морально-етичної оцінки в єдності з «пізнанням» серця» [17, с. 7].

Духовність, з точки зору Л. Собчик, є вищим рівнем самосвідомості людини і емоційно диференційованого ставлення до явищ навколишньої дійсності. Насичене духовним багатством життя, за переконаннями дослідниці, передбачає не лише інтегрування в образ власного «Я» величезного обсягу інформації про довколишній світ, але й можливість розглядати своє «Я» в контексті світобудови. При цьому людина виступає не в якості пасивної ланки, а в ролі суб'єкта діяльності. Духовною є особистість, яка прагне зрозуміти своє призначення у цьому світі, намагається надати своєму життю сенсу і активно реалізує власний потенціал в ім'я певних ідеалів, а не виключно егоїстичних цілей [2, с. 36].

Зміст ознак духовності відзначається складністю, тісною системною взаємопов'язаністю. Тому дослідники намагаються з'ясувати, на якому етапі особистісного розвитку духовність стає доступною для людини. Аналізуючи подані визначення, можна уявити собі духовність як різноманітні поєднання інтелектуальних, моральних, етичних та естетичних характеристик людини. Слід зазначити, що духовність не просто інтегрує у собі найвищі надбання особистості, вона сама виступає певним новоутворенням у процесі розвитку людини. Поряд з емоційною, вольовою, інтелектуальною сферою в науковому обігу звичним є вживання поняття «духовна сфера особистості».

На жаль, в науковій літературі немає точної структури духовної сфери, частіше за все зустрічається аналіз або духовного світу людини, або духовної сфери суспільства в загалі. Але, після детального аналізу різноманітних наукових джерел [9, 13, 14], що присвячені вивченню духовності особистості, ми можемо надати наступні характеристики духовної сфери особистості: 1. Духовна сфера особистості – це сукупність ідеальних, нематеріальних утворень людини, що включає в себе ідеї, ідеали, цінності, релігію та вірування, мораль та моральність, творчість та культуру. 2. Духовна сфера особистості визначає моральні та емоційні стани людини, її життєві пріоритети, особливості відношення до себе, до справи, та до інших людей, тобто особливості міжособистісних відносин, критерії добра та зла, пошук сенсу життя й визначення власного місця в ньому, а також мотиви та внутрішні стимули її поведінки. 3. Духовна сфера особистості включає в себе внутрішні стани та внутрішні стремління людини, які пов'язані з традиціями, менталітетом, моральними принципами. 4. Духовна сфера людини містить в собі духовну культуру (наукову, філософсько-світоглядну, правову, моральну, художню), яка формує певний тип особистості згідно інтересів суспільства, регулює поведінку людини в процесі її взаємовідносин із суспільством, з природою та оточуючим середовищем.

Отже, духовна сфера особистості включає в себе всі ті необхідні компоненти, які виражають нерозривний зв'язок індивіда з суспільством. Духовна сфера особистості – це складна система, до складу якої входять: духовні потреби в пізнанні оточуючого світу, в самовираженні засобами культури, мистецтва, інших форм діяльності, у використанні досягнень культури та інше; знання про природу, суспільство, людину та самого себе; віра в істинність тих переконання, що розділяє людина; уявлення; переконання, що визначають людську діяльність у всіх її проявленнях та сферах; цінності, що лежать в основі відношення людини до світу й до самої себе, та які надають сенс її діяльності та виражають її ідеали; почуття та емоції, в яких виражаються відношення людини з природою та суспільством; цілі, які особистість свідомо ставить перед собою.

На думку американського дослідника Гельмута Райха, у психології серцевину духовності пов'язують із такими категоріями, як орієнтація на трансцендентну мету, завершення особистості, досягнення свідомого знання, екзистенційності, почуття смислу, священного, спорідненості, світогляд тощо. Отже, духовне розуміється як таке, що не просто розширює сферу біологічного, а й виходить за її межі. Такої ж думки дотримується М.В. Савчин: «Поняття психіки у його традиційному трактуванні не включає в повному обсязі духовне як складову. Духовність не є елементом океану несвідомого, як про це стверджується у багатьох сучасних психологічних концепціях. Воно не є елементом тільки свідомості. Духовність є надсвідомим у людині. Через нього пояснюються феномени совісті, почуття вини та інші вищі переживання» [14, с. 134-135].

О.П. Колісник зазначає, що духовність спільноти пропонує своїм членам задля чого жити і як жити. Під «духовністю» вчений розуміє переживання міри безпосередності контакту з надособистісними цінностями, котрі трансформувалися у смисли [9, с. 23]. Вчений у своїй моделі духовного саморозвитку визначав три так звані потоки: буттєвий (онтичний), рефлексивний (гностичний) і духовний (аксичний) [9, с. 87]

Що стосується поняття «духовний розвиток» то Е.О. Помиткін зазначає, що духовний розвиток є процесом самоідентифікації особистості з власним «Я», в ході якого вона підпорядковує свою біологічну та соціальну природу духовним ідеалам, цінностям і смислам, набуває духовного досвіду. У цьому процесі відбувається усвідомлення єдності Буття, життєвої місії та прийняття відповідальності за зміст свого життя і результати діяльності. Орієнтирами на шляху духовного сходження особистості є ідеали, цінності й смисли [13, с. 32-33].

В процесі духовного розвитку особистості велике значення має наявність духовного потенціалу людини, який за визначенням Е.О. Помиткіна у змістовному вимірі визначається спрямованістю особистості на вищі духовні ідеали, цінності та смисли, зокрема, естетичні, гуманістичні, екологічні, пізнавальні, самовдосконалення та самореалізації. Духовний

потенціал особистості з позиції функціональності характеризується вищим ступенем людської самоорганізації, який має вираження у високому рівні свідомості, самосвідомості та вольової саморегуляції особистості [12, с. 29].

На думку І.Д. Беґа, духовний розвиток особистості відбувається в процесі ситуативних та організованих впливів незалежно від того, адресовані вони конкретно їй чи групі, у якій вона перебуває [4, с. 59]. Вчений зазначає, що духовне вдосконалення особистості пов'язане не лише з керованим вихованням, адже її духовне життя різноманітне і передбачити у виховному процесі всі його відтінки практично неможливо. З духовними проблемами впродовж життя людина повинна справлятися самостійно, сформувавши в собі здатність до духовно-морального саморозвитку. Він можливий завдяки рефлексії, яка своїми мисленнєвими засобами (самоаналізом, самосинтезом, самоузагальненням) зачіпає певні аспекти внутрішнього світу особистості, насамперед ті, які стосуються оволодіння нею духовними цінностями, а отже саморозвитку її духовного Я [4, с. 60].

Станіслав Гроф під духовним розвитком має на увазі шлях до розширеної свідомості, «яка дозволяє особі сприймати речі, що раніше були недосяжні для неї, і завдяки цьому трансцендувати колишні обмеження часу і простору. Шляхами доступу до нового стану є спеціальне дихання, відповідна музика і фізична робота; іноді він досягається спонтанно» [7, с. 153]. На відміну від цього Ган Ф. де Віт пов'язує духовний розвиток із формуванням таких особистісних якостей, як мужність, співчуття, радість, ясність розуму, мудрість. Головними шляхами до духовності є, на погляд вченого, «роздумування, медитація і молитва». Ж.М. Юзвак розглядає духовний розвиток як «процес розкриття когнітивно-інтелектуального, чуттєво-емоційного, вольового, креативного потенціалів, здійснення якісних і кількісних змін у ціннісних орієнтаціях суб'єкта шляхом гармонії психічної сфери, подолання відчуження від природи, соціуму, самого себе через усвідомлення їх всезагальної єдності» [18, с. 127].

Отже, під духовним розвитком особистості більшість вчених розуміє процес індивідуально-особистісного залучення до духовної культури суспільства, оволодіння загальнолюдськими, соціокультурними, національними цінностями і досвідом людства в процесі духовно-практичної діяльності та самостійного творчого розвитку кожної особи.

Висновки. 1. В науковій літературі духовність розглядається як інтегративна якість особистості, що визначає смисложиттєві цінності, які формують людське відношення до інших, гуманізм, забезпечують духовний розвиток особистості. Вчені зазначають, що духовність починається із вчинків, виявлення моральності. Більшість вчених зазначає, що духовність являє собою специфічно людську якість, що характеризується усвідомленням загальної єдності й зумовлює прагнення людини до гармонії внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує особистість до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра та Істини.

2. Духовність – це прагнення особистості до вічних цінностей, це конкретний сенс людського життя, специфічна якість поведінки особистості. Поступ до високого рівня духовності як конкретної людини, так і суспільства загалом – тривалий, багатогранний і суперечливий процес. Духовна сфера особистості включає в себе всі ті важливі особистісні якості людини, які допомагають їй спрямовувати себе на досягнення власних ідеалів. До духовної сфери відносять знання віру, почуття, потреби, цінності, ідеали, здібності, наміри та цілі людини.

3. Метою духовного розвитку особистості є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом. Процес духовного розвитку особистості майбутнього педагога, формування його духовних цінностей повинен базуватися на врахуванні психолого-педагогічних аспектів.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Вера в ребенка рождает гениев / Ш.А. Амонашвили // Мир психологии. – 1996. – №2. – С. 103.
2. Бабій Н.Б. Психологічні основи виховання патріотизму в духовному розвитку особистості // Проблеми Загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені

Г.С. Костюка Національної АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т XIII, част.4. – К., 2011. – 444 с. – С. 34-40.

3. Бердяев Н.А. Философия свободного духа / Бердяев Н.А. – М.: Республика, 1994. – 480 с.

4. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.

5. Боднар М.Б. Вияви духовного потенціалу особистості у студентському середовищі (етнопсихологічний аспект) // Проблеми Загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т XIII, част.4. – К., 2011. – 444 с. – С. 47-53.

6. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: [монографія] / Мирослав Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с. – (Серія «Монограф»)

7. Духовный кризис: Когда преобразование личности становится кризисом/ [Под ред. Станислава и Кристины Гроф] / [Пер. с англ. А.С. Ригина]. – М.: Независимая фирма «Класс», Изд-во Трансперсонального института, 2000. – 288 с.

8. Загальна психологія. / [за заг. редакцією академіка С.Д. Максименка]– 2-ге вид., переробл. і доп. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с.

9. Колісник О.П. Психологія духовного саморозвитку особистості: Монографія / О.П. Колісник. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 388 с.

10. Огієнко І. Батьки і рідна мова. / І.Огієнко. – К.: Либідь, 1993. – 90 с.

11. Оржеховська В.М. Посібник з самовиховання / Оржеховська В.М., Хілько Т.В., Кириленко С.В. – К.: ІЗМН, 1996. – 192 с.

12. Поміткін Е.О. Духовний потенціал особистості: Психологічна діагностика, актуалізація та розвиток: [посібник] / Е.О. Поміткін. – К.: «Внутрішній світ». – 2015. – 144 с.

13. Поміткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: [Монографія] / Е.О. Поміткін. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.

14. Савчин М.В. Духовний потенціал людини: [монографія] / М.В. Савчин. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 508 с.

15. Франк С.Л. Духовные основы общества / Франк С.Л. – М.: Республика, 1992. – 511 с.

16. Цибенко Л.Б. Духовний світ особистості в умовах транзитивності суспільства // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол.ред В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. Випуск 66(№11). – 736 с. – С. 355-361.

17. Шевченко Г.П. Духовність особистості в контексті космічного феномена людини / Шевченко Г.П. // Вісник ЛДПУ ім. Т.Шевченка: Педагогічні науки. – 2000. – № 8 (28). – С. 3-7.

18. Юзвак Ж. Духовний розвиток особистості: проблеми, гіпотези, теоретична модель. Духовність і художньо-естетична культура / Юзвак Ж. – К.: Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 1999. – Том 14. – С. 123–129.